

Krigene efter krigen

- om voldens fortsættelse fra 1917/18 til 1923

af Robert Gerwarth

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 15, 2019, Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med Forbundscentralens egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Robert Gerwarth (født 1976) er professor for moderne historie på *University College Dublin* og stiftelsesdirektør for det derværende Centrum for Krigsstudier. Gerwarth er forfatter til bla. *The Vanquished. Why the First World War failed to end, 1917–1923* (2016) og *Die größte aller Revolutionen – November 1918 und der Aufbruch in eine neue Zeit* (2018).

Sluttede Første Verdenskrig den 11. november 1918, da våbenstilstandsftalen fra Compiègne trådte i kraft? Svaret på dette spørgsmål afhænger af det geografiske perspektiv. For Første Verdenskrigs sejrende stater, især for Frankrig, begyndte der i efteråret 1918 faktisk en tid med fred, hvorunder kun Paris i 1920'erne og 1930'erne regelmæssigt skulle blive viklet ind i kolonikonflikter. For de tabende stater må spørgsmålet derimod entydigt besvares benægtende.

Mellem 1917/18 og 1923 døde der i Europas besejrede og opløste landimperier flere end fire millioner mennesker som følge af vold – flere end Frankrigs, Storbritanniens og USA's samlede antal

dræbte under verdenskrigen.¹ Især i Rusland, Ukraine, Finland, de baltiske stater, Polen, Ungarn, dele af Tyskland, Italien, Anatolien og Kaukasus var der efter 1918 en markant fortsættelse af volden.² Siden Trediveårskrigen i det 17. århundrede havde Europa ikke oplevet så ødelæggende og gensidigt opflammende konflikter som i denne tid. Med borgerkrige, revolutioner, modrevolutioner, ”etniske udrensninger”, pogromer og grænsekonflikter mellem nydannede stater uden klart definerede grænser eller internationalt anerkendte regeringer var Europa efter Første Verdenskrigs formelle afslutning og frem til Lausannetraktaten i 1923 uden sammenligning den mest voldelige region i verden.

Også periodiseringen af mellemligstiden til årene 1918 til 1939 er hermed grundlæggende kun meningsfuld for Første Verdenskrigs prlmære sejrstater, altså for Storbritannien – hvis man ser bort fra Den Irske Uafhængighedskrig – og for Frankrig. Men for de mennesker, der levede i Riga, Kijev, Smyrna og andre steder i Øst-, Central- og Sydøsteuropa, bragte våbenstilstanden den 11. november ingen fred. Stridskræfter af forskellig størrelse og politisk orientering stødte i den følgende år sammen mange steder i Øst- og Centraleuropa; nye regeringer kom og gik. Alene mellem 1917 og 1920 var der ikke færre en 27 voldelige regimeskifter, ofte ledsaget af ulmende eller åbne borgerkrige.³ Situationen var mest dramatisk i Rusland, hvor Lenins bolsjevistiske kup i 1917 hurtigt førte til en borgerkrig af et hidtil ukendt omfang.

Sejr eller nederlag?

Hvem der ved afslutningen på Første Verdenskrig talte med til vinderne, og hvem der talte med til taberne, er i første omgang mindre klart, end man skulle tro. Grækenland hørte for eksempel i foråret 1918 utvivlsomt til blandt de sejrende stater. Få år senere forvandlede denne sejr sig imidlertid til et dramatisk nederlag, da den fra 1919 til 1922 udkæmpede Græsk-tyrsk Krig endte i en ”stor katastrofe” for Athen. Mens Grækenland som følge

Den Græsk-tyrkiske Krig: Græske soldater i stilling et sted i Lilleasien i 1922. Det lette maskingevær er det franske Chauchat med det karakteristiske halvcirkelformede magasin; også hjelmene er fransk model. (foto: Greek Army General Staff)

af det mislykkede felttog i Lilleasien blev en taberstat, steg den i 1923 dannede Tyrkiske Republik under Mustafa Kemal "Atatürk" i den såkaldte efterkrigstid op til at være en sejrende stat, hvis krav på det anatolske kerneland efter afslutningen på Det Osmanniske Rige nu ikke længere blev betvivlet internationalt.

Også i Italien skulle den militære sejr på Isonzo-fronten i 1918 meget hurtigt få en bitter eftersmag. For mange italienere under fredshandlingerne i Paris i 1919 opstod det indtryk, at de ikke blev rimeligt belønnet for den dyrt tilkæmpede sejr på Alpefronten. Utilfredsheden med den angiveligt utilstrækkelige godtgørelse for omkring 600.000 døde under krigen, der kom til udtryk i den udbredte forestilling om *vittoria mutilata*, den "forkrøblede" sejr, som den blev kaldt af digteren Gabriele d'Annunzio, var overvældende. Samtidig skabte hårde arbejdskampe og voldelig ekspropriering af jord hos mange det indtryk, at Italien stod umiddelbart over for en bolsjevistisk revolution. I flere henseender lignede Italiens efterkrigserfaring, der kulminerede med udnævnelsen af Benito Mussolini til Europas første fascistiske ministerpræsident, langt mere de central- og østeuropæiske taberstaters end Frankrigs eller Storbritanniens.

Uagtet dette har konflikterne i den umiddelbare "efterkrigstid" ikke fundet tilnærmelsesvis så

megen opmærksomhed i Vesteuropa som krigsbegivenhederne på Vestfronten i de foregående år. Samtidige britiske iagttagere som Winston Churchill afviste stridighederne efter 1918 som "pygmæernes krige" – en nedladende bemærkning, der åbenbarede en orientaliserende og implicit kolonimæssig opfattelse af Østeuropa, som endnu årtier senere kunne findes i vesteuropæiske skolebøger.⁴ Desuden afspejlede den siden Balkankrisen i 1870'erne og først efter de to balkankrige i 1912 og 1913 rigtig udbredte forestilling, at Østeuropa i modsætning til det civiliserede og fredselskende Vesteuropa så at sige var "inhærent" voldelig. Sådanne fordomme gjorde den vestlige offentlighed blind eller ligegyldig over for de katastrofer, som efter 1918 udspillede sig i Central-, Øst- og Sydøsteuropa. Dette gjorde sig gældende, selv når disse katastrofer omfattede områder, som før Verdenskrigen havde været politisk stabile, kulturelt højt udviklede og fredelige.

Tre konflikttyper

Det komplekse billede af Europa ved afslutningen på Første Verdenskrig, der havde krævet næsten ti millioner døde og flere end tyve millioner sårede alene blandt soldaterne, gør en kategorisering eller definition af de derpå følgende voldelige rystelser

Den Polsk-sovjetiske Krig: Polsk artilleri i Vilnius i 1919. (foto: Centralne Archiwum Wojskowe)

særdeles vanskelig. Det er dog muligt at identificere i det mindste tre forskellige, gensidigt forstærkende og ofte overlappende konflikttyper i denne omfattende østcentraleuropæiske tragedie.

For *det første* oplevede Europa i den såkaldte efterkrigstid nye opblussende stridigheder mellem regulære eller hære, som var ved at blive opbygget, - altså mellemstatslige krige som for eksempel den Polsk-sovjetiske Krig fra 1919 til 1921, den allerede nævnte Græsk-tyrkiske Krig eller Rumæniens indmarch i Ungarn, som i 1919 førte til afslutningen på Béla Kuns kortvarige diktatur. Sådanne konflikter udspillede sig især dér, hvor de gamle storrigers opløsning begünstigede dannelsen af nye og ofte nervøst-aggressive nationalstater. Disse søgte med al vold og magt at hævde eller endog at udvide deres territorier. Den konflikt mellem Sovjetrusland og Polen, der efterfulgte sådanne bestræbelser, resulterede i 250.000 dræbte og savnede, og i den militære strid mellem grækere og tyrker kan det have drejer sig om op imod 200.000 dræbte.⁵

For *det andet* udbrød der i de få år mellem 1917 og 1923 overalt borgerkrige - i Finland, i Ungarn, i dele af Tyskland, i Rusland, men også i Irland. I særlig grad på det tidligere Zarriges territorium, hvor flere med hinanden sammenflettede konflikter overlejreredes og dermed yderligere skærpedes, var det knap muligt at skelne mellem regulære mel-

lemstatslige krige og borgerkrige. Den Røde Hær førte krig mod Polen og forsøgte samtidig med al magt at forhindre selvstændiggørelsen af regioner i de vestlige grænseområder og i Kaukasus. Derudover befandt Lenin sig i en forbitret kamp mod sine "hvide" modstandere og mod en række yderligere reelle og indbildte fjender - fra kulakkerne til anarkisterne og de moderate socialister, som han alle mistænkte for at ville undergrave den bolsjevistiske revolution. Indblandingen fra eksterne kræfter gjorde situationen i Rusland endnu mere uoverskuelig, lige meget om det drejede sig om allieret interventioner på de antibolsjevistiske hvides side eller om tyske frikorpsoldater, som efter 1918 drog hærgende gennem Baltikum, hvor de først kæmpede på de lettiske og estiske nationalister side og senere mod dem.

For *det tredje* var disse borgerkrige, som mellem 1917 og 1923 hjemsøgte Europa, som regel følger af de socialt og nationalt motiverede revolutioner, der på afgørende vis prægede denne periode. Efter at det i krigens slutfase i mange lande allerede var kommet til arbejdsnedlæggelser og strejker som følge af forsyningsproblemer og krigstræthed, var krigsafslutningen i alle de europæiske taberstater ledsaget af åbne revolutioner og voldelige magtskifter. Disse revolutioner, som brød ud mellem 1917 og 1923, var enten af socioøkonomisk karakter, det

Den Russiske Borgerkrig: Et af Den Røde Hærs pansrede tog i 1919. Den Russiske Borgerkrig blev udkæmpet over meget store afstande, og pansrede tog udgjorde betydelige aktiver for alle krigens parter.

vil sige at de orienterede sig mod en nyfordeling af jord, magt og formuer, som det var tilfældet i Rusland, Ungarn og Bulgarien, eller de var nationale revolutioner på ruinerne af Habsburgernes, Romanovernes og osmannernes besejrede multietniske riger. Inspireret af diskursen om national selvbestemmelse, således som den under fuldstændig forskellige forudsætninger blev fremmet af såvel Lenin som af præsident Woodrow Wilson, insisterede forskelligartede nationale bevægelser på selvrealisering.⁶ Samtidig og den regelmæssige overlappning af disse to revolutionære diskurser var en af særegenhederne i årene 1917 til 1923.

Forråede veteraner, brutaliseret politik?

Historikere fra forskellige generationer og nationaliteter har leveret en række mønstre til forklaring af voldens fortsættelse efter Første Verdenskrigs afslutning.⁷ Den formentlig mest indflydelsesrige tolkning af denne art – i det mindste for det tyske tilfælde – har historikeren George Mosse givet med sin ”brutaliseringstese”, der har været meget diskuteret, og som også er blevet overført på andre europæiske stater. Tesen siger, at voldserfaringen fra Første Verdenskrig førte til en forråelse af krigsdel-

tagerne og således udgjorde en afgørende forudsætning for opstigningen af totalitære bevægelser som bolsjevikkerne i Rusland, de italienske fascister og de tyske nationalsocialister.⁸

Selv om det næppe lader sig bestride, at erfaringen fra Første Verdenskrig kan have forandret kombattanternes forhold til voldsanvendelse, er der dog i de senere år blevet formuleret to centrale kritikpunkter mod brutaliseringstesen: For det første vendte det overvejende flertal af de veteraner, som havde overlevet krigen, efter krigsafslutningen tilbage til et civil liv.⁹ En stor del af veteranforbundene i de europæiske stater efter 1918 var pacifistiske, ikke krigsopildnende. Deres centrale temaer var forsørgelseskrav for krigsinvalidere og enkepension, ikke opmuntring til en ny krig, hvis rædsler veteranerne, i modsætning til hjemmefrontens krigsforherligere, kun kendte alt for godt.

For det andet har den mere komparative eller transnationale historieforskning siden 1990'erne pointeret, at britiske og franske soldaters frontoplevelse ikke adskilte sig fundamentalt fra de tyske krigsdeltageres.¹⁰ En forklaring på, hvorfor politiken i nogle af de stater, der havde været involveret i krigen, brutaliseredes efter 1918, i andre derimod ikke, kan ikke udledes på grundlag af rent nationale perspektiver. Brutaliseringstesen forkla-

Den Rumænsk-ungarske Krig: Rumænsk kavaleri i Budapest i 1919.

rer heller ikke, hvorfor det i lande som Spanien og Finland, som ikke tog del i Første Verdenskrig, efter 1918 ligeledes kom til en massiv stigning i den politiske vold.

Også selv om efterkrigstidens signifikante voldsudbrud næppe lader sig forklare uden Første Verdenskrigs baggrund, forekommer det mere meningsfuldt snarere at tolke krigen som katalysator for nye konflikter. Netop mod slutningen begyndte krigen af ændre karakter; det skete, da Oktoberrevolutionen i 1917 førte til, at Rusland udgik af folkenes kamp, og de vestallierede – styrket af USA's indtræden i krigen samme år – stadig stærkere formulerede knusningen af de europæiske landimperier som deres krigsmål. Netop begivenhederne i Rusland gav nu på dramatisk vis udslag – og det på to måder: Petrograds erkendelse af nederlaget i marts 1918 skabte hos Centralmagterne forhåbning om en snarlig sejr – og det kun få måneder inden deres totale sammenbrud i efteråret 1918 udløste en søgen efter de formentlig derfor ansvarlige ”indre fjender”. Deraf voksede der andre stridigheder, som på grund af deres logik og målsætning indebar langt mere sprængstof end Første Verdenskrig, hvori der trods alt stadig blev forfulgt et klart defineret mål: at tvinge den pågældende fjende til at antage helt igennem drastiske fredsbe-

tingelser. Så snart modstanderen accepterede disse, som Det Tyske Rige gjorde det i våbenstilstandsbestemmelserne i november 1918, blev krigen afsluttet.

Derimod var det knap nok muligt at styre volden i konflikterne efter Første Verdenskrig. I mangel af funktionsdygtige stater i de tidligere europæiske stormagters territorier gjorde militser af de mest forskelligartede politiske kulører krav på rollen som nationalhære, og skillelinien mellem ven og fjende, soldater og civilister udviskedes tydeligt – med fatale følger. For det andet drejede konflikterne sig om formentlig eksistentielle spørgsmål – den fortsatte beståen eller ”genopståen” af egen nation henholdsvis klasse – eller om at udslette modstanderen, ligegyldigt om denne var medlemmerne af en anden etnicitet eller ”klassefjenden”. Denne folkedrabslogik skulle i årene mellem 1939 og 1945 sluttelig vinde overhånd i Central- og Østeuropa.

I modsætning til Mosses altomfattende, men misvisende brutaliseringstese er det hermed muligt sammenfattende at konkludere, at nøglen til forståelse af det 20. århundredes europæiske histories fortsatte voldelige forløb – Rusland og de tidligere osmanniske lande i Mellemøsten indbefattet – ikke nødvendigvis skal findes i krigserfaringerne fra 1914 til 1918, men i den måde hvorpå denne

Soldater fra "Marine-Brigade Erhardt", et *Freikorps* der deltog i det såkaldte Kapp-Putsch i Tyskland i marts 1920. Over førerhuset ses et maskingevær MG 08/15. (foto: Bundesarchiv)

krig sluttede for de tabende europæiske stater: med nederlag og revolutionsforvirring.

Storrigernes opløsning

Ved siden af krigens rædsler og nederlagets erfaring var en yderligere faktor afgørende for voldens ekspansion efter 1918: de europæiske landimperiers pludselige opløsning og deres efterfølgerstaters vanskelige fødsel. Fredstraktaterne i Paris henførte millioner af mennesker til nydannede nationalstater, der så sig stillet over for en fundamental modsigelse: Selv om de stræbte efter at være etnisk homogene, fremstod Polen, Jugoslavien og Tjekkosllovakiet som multinationale riger i miniatureformat. Den væsentligste forskel mellem dem og deres forgænger, det østrig-ungarske kejserlige og kongelige monarki, bestod ikke i "etnisk renhed", men i, at de etniske hierarkier var blevet vendt rundt.

Således befandt centrum for den territoriale revisionisme i Europa i de følgende år sig ikke uden grund på området for de gamle multinationale imperier, hvis opløsning skabte nye "voldsgrenser". "Hjemhentningen" af i 1918 mistede folkegrupper og tilbagevinding af "historiske" områder spillede frem til Anden Verdenskrigs afslutning

og undertiden også stadig efter 1945 en afgørende rolle i mange østcentraleuropæiske staters uden- og indenrigspolitik – især i Ungarn, Bulgarien og Tyskland. Det gjaldt ligeledes for Sovjetunionen, som ikke blot havde mistet Første Verdenskrigs kortvarige russiske erobringer, men også Zarrigets vestlige grænseområder. Moskvas bestræbelser på at generhverve "tabte" territorier og på voldelig vis at befæste sin indflydelse i Østeuropa generelt skulle strække sig til ind i 1940'erne og videre.

De forskellige revolutioner, Centralmagternes nederlag og den territoriale nyordning af et kontinent, som frem til 1918 havde været behersket af imperiale storrigers, skabte ideale betingelser for nye og vedvarende konflikter. Selvfølgelig må enhver forklaring på disses eskalation også være opmærksom på betydningen af regionale konflikter, der ofte hvilede på gamle traditioner og omstændigheder, idet den vold, som efter krigen mange steder brød ud, kan have været opstået fra disse. Som typiske eksempler på sådanne indflydelser kan her nævnes tjetniktraditionen for guerilla på Balkan og førkrigstidens revolutionære spændinger i Rusland eller med blik på Irland den allerede før 1914 eksisterende republikanske bevægelse.

Overordnet betraget var revolution, nederlag

Den Irske Borgerkrig: En artilleripjece fra *The Irish Free State's National Army* er indsat til direkte skydning under gadekampe i Dublin. Trækasserne indholder tilsyneladende granatpatroner til kanonen.

og national "genfødsel" fra ruinerne af Europas opløste riger de afgørende udløser af den grænseoverskridende bølge af væbnede konflikter, som i nogle dele af Europa fortsatte frem til 1923. Et foreløbigt punktum for de voldelige stridigheder blev markeret af slutningen på Den Russiske Borgerkrig i 1922 og Lausannetraktaten i 1923. Denne traktat fastlagde den nye Tyrkiske Republiks statsområde og eliminerede de græske territorialkrav i Lilleasien gennem en tvungen befolkningsudveksling af enormt omfang.

Lange linier

Efter Lausanne oplevede Europa mellem 1924 og 1929 en kort stabiliseringsfase. Med den globale økonomiske krise i 1929 trængte de problemer, som var fremkommet mellem 1917 og 1923, men ikke blevet løst, sig med al magt atter ind på den uden- og indenrigspolitiske agenda. Løsrivelse, traktatrevision og anfægtelse af de i 1918/19 fastlagte grænser blev på ny centrale bestanddele af den europæiske politik.

Mens det vesteuropæiske indtryk af tiden for overgangen fra krig til fred i Europa er langt mindre tilstedeværende end verdenskrigen selv, præger de bitre år mellem 1917 og 1923 frem til i dag Øst- og

Sydøsteuropas såvel som Mellemøstens og Irlands kollektive erindring.¹¹ Denne erindring overlejrer endog Første Verdenskrigs historie, og undertiden fortrænger den endda fortællingerne om statsdannelse, uafhængighedskrige, nationale befrielsesbevægelser og revolutionære omvæltninger.

I dagens Ukraine er den – særdeles korte – fase med statslig uafhængighed i 1918 allestedsnærværende i de aktuelle debatter om Ruslands geopolitiske trussel mod landet. I Finland, som under Første Verdenskrig fastholdt sin neutralitet, overskygger borgerkrigen i 1918, som på mindre end tre måneder bortrev omkring én procent af den samlede befolkning, endnu i dag den politiske diskussion, mens alliancerne og dilemmaerne i Den Irske Borgerkrig 1922/23 frem til i dag præger det partipolitiske system. Kun deres fjendtlige modsætningsforhold under borgerkrigen formår at forklare, hvorfor Irlands to nærmest programmatisk identiske konservative folkepartier Fianna Fáil og Fine Gael endnu i dag konsekvent vægrer sig ved at indgå en koalition på nationalt niveau.

Også i Mellemøsten er det i mindre grad Første Verdenskrig end dens følger efter 1918, som i dag bestemmer diskursen: afslutningen på det osmaniske herredømme og kalifatet, "opfindelsen" af nye stater som Irak, Jordan og Syrien, samt den af

Folkeforbundet anordnede mandatforvaltning og begyndelsen på konflikten om Palæstina. Denne går efter mange araberes opfattelse tilbage til den britiske udenrigsminister Lord Arthur Balfours erklæring i 1917, hvori han meddelte Londons støtte til ”oprettelsen af et nationalt hjemsted for det jødiske folk”.¹²

Her i de tidligere osmannisk beherskede arabiske områder skulle de postimperiale konflikter i årene efter 1918 vise sig særlig vedvarende. Igennem mere end et århundrede kommer det med stor regelmæssighed til udbrud af vold i regionen – under retorisk henvisning til de ”uløste spørgsmål” og uretfærdigheder siden 1918. Og det kan absolut ses som historiens bitre ironi, at

Første Verdenskrigs 100-årsdage fra krigsudbruddet i 1914 til den officielle krigsafslutning i 1918 falder sammen med borgerkrigene i Syrien og Irak, en revolution i Egypten samt sammenstød mellem jøder og arabere over palæstinaspørgsmålet – som drejede det sig om at bevise, at nogle af de dengang opståede, men aldrig løste stridspunkter stadig ikke har mistet deres aktualitet.

Udviklingen i årene 1917 til 1923 er derfor ikke kun afgørende for forståelsen af de voldscykler, der prægede kontinentet i det 20. århundredes første halvdel, men også for forståelsen af de tankemønstre og mentaliteter, som fortsat er aktuelle i store dele af verden.

Den Finske Borgerkrig: Soldater fra et maskingeværkompagni i Den Hvide Garde efter erobringen af Tampere den 19. april 1918. Maskingeværene er den finske udgave af Maximmaskingeværet, M09, eller eventuelt den russiske, M 1910.

Noter

- 1 Se Robert Gerwarth, *Die Besiegten. Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs*, München 2017.
- 2 Den nyere litteratur om nogle af disse konflikter omfatter bl.a. Serhy Yekelchyk, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford 2007; Peter Hart, *The IRA at War, 1916–1923*, Oxford 2003; Michael Reynolds, *Native Sons: Post-Imperial Politics, Islam, and Identity in the North Caucasus, 1917–1918*, i: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 2/2008, s. 221–247; samme, *Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires, 1908–1918*, Cambridge–New York 2011; Norman Davies, *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War, 1919–20*, London 2004². Se tillige Peter Gatrell, *War after the War: Conflicts, 1919–23*, i: John Horne (ed.), *A Companion to World War I*, Oxford 2010, s. 558–575; Alexander V. Prusin, *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870–1992*, Oxford 2010, s. 72ff.; Christoph Mick, *Vielerlei Kriege. Osteuropa 1918–1921*, i: Dietrich Beyrau/Michael Hochgeschwender/Dietrich Langewiesche (Hrsg.), *Formen des Krieges: Von der Antike bis zur Gegenwart*, Paderborn 2007, s. 311–326; Piotr Wróbel, *The Revival of Poland and Paramilitary Violence, 1918–1920*, i: Rüdiger Bergien/Ralf Pröve (Hrsg.), *Spießer, Patrioten, Revolutionäre. Militärische Mobilisierung und gesellschaftliche Ordnung in der Neuzeit*, Göttingen 2010, s. 281–303.
- 3 Se Peter Calvert, *A Study of Revolution*, Oxford 1970, s. 183f.
- 4 Winston Churchill, cit. efter Davies (note 2), s. 21. Se Robert Gerwarth/John Horne (eds.), *War in Peace: Paramilitary Violence after the Great War*, Oxford–New York 2012; Gerwarth (note 1).
- 5 Vedr. Den Polsl-sovjetiske Krig se Jochen Boehler, *Civil War in Central Europe, 1918–1921*, Oxford–New York 2018. Om overgreb mod civilitister i Anatolien se f.eks. Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire, 1912–1923*, Oxford–New York 2011.
- 6 Se Reynolds 2011(note 2); Prusin (note 2); Piotr Wróbel, *The Seeds of Violence: The Brutalization of an East European Region, 1917–1921*, i: *Journal of Modern European History* 1/2003, s. 125–149; Peter Gatrell, *Wars after the War: Conflicts, 1919–1923*, i: Horne (note 2), s. 558–75; Richard Bessel, *Revolution*, i: Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, bd. 2, Cambridge–New York 2014, s. 126–144, her s. 138.
- 7 Se især temaheftet “1918–19: From War to Peace” i *Journal of Contemporary History* 4/1968 og fortsættelsen af diskussionen i særheftet “The Limits of Demobilization” i *Journal of Contemporary History* 1/2015.
- 8 Se George Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford 1990. Mosses koncept har i de to forgangne årtier fundet anvendelse på andre stater i Vest- og Østeuropa, se f.eks. Enzo Traverso, *Fire and Blood: The European Civil War, 1914–1945*, New York 2016.
- 9 Se Richard Bessel, *Germany after the First World War*, Oxford 1993; samme, *The Great War in German Memory: The Soldiers of the First World War, Demobilization and Weimar Political Culture*, i: *German History* 1/1988, S. 20–34; Benjamin Ziemann, *Front und Heimat. Ländliche Kriegserfahrungen im südlichen Bayern 1914–1923*, Essen 1997.
- 10 Se Bessel (note 9); Benjamin Ziemann, *Veteranen der Republik. Kriegserinnerung und demokratische Politik 1918–1933*, Bonn 2014; Horne/Gerwarth (note 4).
- 11 Se Michael Provence, *Ottoman Modernity, Colonialism, and Insurgency in the Arab Middle East*, i: *International Journal of Middle East Studies* 2/2011, s. 205–225, her s. 206; Dietrich Beyrau/Pavel P. Shcherbinin, *Alles für die Front: Russland im Krieg 1914–1922*, i: Horst Bauerkämper/Elise Julien (Hrsg.), *Durchhalten! Krieg und Gesellschaft im Vergleich 1914–1918*, Göttingen 2010, s. 151–177, her s. 151.
- 12 I denne kontekst se Provence (note 11); Eugene Rogan, *The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East, 1914–1920*, London 2015.

Forlaget ELLEKÆR ApS

www.ellekar.dk
Publiceret oktober 2020

Grafisk udformning: Dorte Pugliese
Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.